

Касярум К. В.

*аспірант, викладач кафедри педагогіки
вищої школи і освітнього менеджменту,
Черкаський національний університет
імені Богдана Хмельницького*

ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ ВИЩОЇ ШКОЛИ

У статті розглянуто педагогічні умови та шляхи формування комунікативної компетенції майбутніх викладачів вищої школи під час навчання у магістратурі. Комунікативну компетенцію автор визначає як засновану на знаннях та чуттєвому досвіді здатність особистості орієнтуватися у ситуаціях педагогічного спілкування задля вирішення комунікативних завдань, готовність розуміти мотиви і стратегії поведінки як власної, так і партнерів з комунікації, здатність здійснювати ефективну комунікацію в межах ділового спілкування задля вирішення професійних задач та відповідний рівень освоєння технологій комунікації.

Ключові слова: *комунікативна компетенція, майбутні викладачі вищої школи, магістратура.*

В статье рассмотрены педагогические условия и пути формирования коммуникативной компетенции будущих преподавателей высшей школы во время обучения в магистратуре. Коммуникативную компетенцию автор определяет как основанную на знаниях и чувственном опыте способность личности ориентироваться в ситуациях педагогического общения для решения коммуникативных задач; готовность понимать мотивы и стратегии поведения как собственного, так и партнеров по коммуникации; способность совершать эффективную коммуникацию в пределах делового общения для решения профессиональных задач и соответственный уровень освоения технологий коммуникации.

Ключевые слова: *коммуникативная компетенция, будущие преподаватели высшей школы, магистратура.*

Pedagogical terms and ways of forming of communicative competence of future teachers of high school during teaching in a magister are considered in the article. The communicative competence is defined by the author as founded on knowledges and sensitive experience the personality's ability to find one's way in situations of pedagogical intercourse for solving communicative tasks, the readiness to understand motives and strategies of behaviour as one's own as partners of communication, the ability to carry out effective communication in the limits of business intercourse for solving professional tasks and a certain level of technology communication mastering.

Key words: *communicative competence, future teachers of high school, magister.*

Ефективність професійної діяльності викладача вищої школи, як відомо, визначається рівнем його професійних знань та психолого-педагогічної підготовки, але реалізувати їх можна лише в ході комунікативної діяльності. Тому вважаємо надзвичайно важливим завданням формування комунікативної компетенції майбутніх викладачів. Науковці стверджують, що в Україні актуалізувалася проблема оновлення професорсько-викладацького складу вищих навчальних закладів [1]. Як відомо, підготовка майбутнього викладача в сучасних умовах здійснюється в умовах аспірантури та магістратури. Зважаючи на достатньо незначний термін роботи магістратури, зміст та методика підготовки фахівців різного профілю для роботи у вищій школі потребують удосконалення, впровадження інноваційних технологій, особистісно орієнтованого та компетентісного підходів.

Проблема компетенцій та їх формування розглядається у контексті теорії компетентності та компетентісного підходу до професійної підготовки. У сучасних наукових дослідженнях більша увага зосереджена на проблемі формування компетентності, а не компетенцій. Теоретичні засади формування професійної компетентності у вищій школі розроблені у працях таких вітчизняних науковців, як І. Бех, Н. Бібік, О. Гура, Н. Кічук, А. Кузьмінський, З. Курлянд, О. Локшина, В. Луговий, О. Овчарук, О. Пометун, О. Семенов та ін., а проблеми компетентісного підходу – роботах провідних російських дослідників В. Байденка, Е. Зеєра, І. Зимньої, Ю. Татури, А. Хуторського, В. Шадрикова та ін.

Сучасний викладач вищої школи поряд з володінням знаннями і вміннями в певній галузі фахових знань повинен мати і комунікативні

здібності, і сформовану систему комунікативних умінь, які дозволяють йому ефективно використати свій професійний потенціал у навчальному процесі. Саме тому проблема формування комунікативної компетенції майбутнього викладача є сьогодні вельми актуальною.

Водночас, зазначена проблема ще не знайшла вирішення у наукових пошуках. Більшість науковців приділяють увагу формуванню комунікативної компетенції вчителя (О. Волченко, В. Єрьоміна), студентів/учнів при вивченні рідної або іноземних мов (С. Баришнікова, Ю. Букарєва, О. Єфремова, О. Сидоренко, О. Федорова), політехнологів (В. Звягінцев), економістів (Т. Ганніченко), менеджерів (Л. Знікіна), юристів (Т. Грабой), військових (С. Козак) тощо.

Метою статті є опис шляхів формування комунікативної компетенції майбутнього викладача вищої школи в умовах магістратури.

Міністерство освіти, науки, молоді і спорту України у методичних рекомендаціях наголошує, що відповідність якості підготовки фахівців вимогам галузевого стандарту вищої освіти має визначатися такими компетенціями, які визначено з урахуванням пропозицій європейського проекту TUNING щодо структури компетенцій [2, с. 4–6]: соціально-особистісними; загальнонауковими; інструментальними та професійними. Ознайомлення зі змістом зазначених компетенцій дає змогу стверджувати, що комунікативна компетенція входить до складу інструментальних (здатність до письмової й усної комунікації рідною мовою; знання іншої мови (мов); навички роботи з комп'ютером; навички управління інформацією).

Комунікативну компетенцію ми визначаємо як засновану на знаннях та чуттєвому досвіді здатність особистості орієнтуватися у ситуаціях педагогічного спілкування задля вирішення комунікативних завдань, готовність розуміти мотиви і стратегії поведінки як власної, так і партнерів з комунікації, здатність здійснювати ефективну комунікацію в межах ділового спілкування задля вирішення професійних задач та відповідний рівень освоєння технологій комунікації.

Аналіз наукової літератури виявив існування різних моделей опису компетенцій. Так, науковці використовують моделі компетенцій, засновані на параметрах особистості, на виконанні задач і діяльності, на виконанні виробничої діяльності, на управлінні результатами діяльності.

Відтак, нам імпонує модель компетенцій, розроблена Томасом Дюраном [3]. Він виокремлює такі рівні формування компетенції: факти; інформація; знання; вміння і навички; ноу-хау; компетенції; досвід. Тобто компетенція

формується як певний рівень системного осмислення навчального матеріалу. На нашу думку, така модель дозволяє моделювати етапи формування компетенції.

Комунікативну компетенцію неможливо сформувати, оминувши ситуації професійного спілкування, але водночас потрібно оцінювати не просто якість спілкування, а процес передачі інформації (комунікації) під час спілкування.

Для формування комунікативної компетенції магістрантів були використані основні педагогічні дисципліни («Педагогіка вищої школи») і педагогічна практика, а також вибіркові дисципліни «Комунікативні аспекти професійної діяльності викладача вищої школи». В основу експериментальної роботи покладено творчий та персоніфікований підхід. Зважаючи на недостатню кількість аудиторних годин, відведених на вивчення курсу, ми, базуючись на роботах провідних вітчизняних вчених [4; 5], акцентували увагу на самостійній роботі та творчих завданнях.

Комунікативну компетенцію визначаємо передусім на основі сформованих комунікативних умінь, тому що в них втілено осмислені особистістю знання. Під комунікативними вміннями, з одного боку, розуміють уміння, пов'язані з правильним вибудовуванням своєї поведінки, розумінням психології людини: уміння вибрати потрібну інтонацію, жести, уміння співпереживати співбесіднику, передбачити реакцію співбесідника, вибирати у відношенні до кожного з співбесідників правильніший спосіб підходу [6, с. 82].

О. А. Дубасенюк та інші науковці тлумачать комунікативні уміння як уміння будувати доцільні стосунки з учнями, батьками, колегами; створювати сприятливе середовище для розвитку мовленнєвих інтересів, здібностей, нахилів учнів; регулювати міжособистісні стосунки в класі, групі; уміло орієнтуватися у педагогічних ситуаціях, знаходити гуманні способи їх розв'язання; керувати власними емоціями, поведінкою [7, с. 14].

У ході дослідження було виявлено, що комунікативні вміння обслуговують різні аспекти професійної діяльності викладача вищої школи: навчальний, методичний, науковий, організаційний, виховний (див. рис. 1).

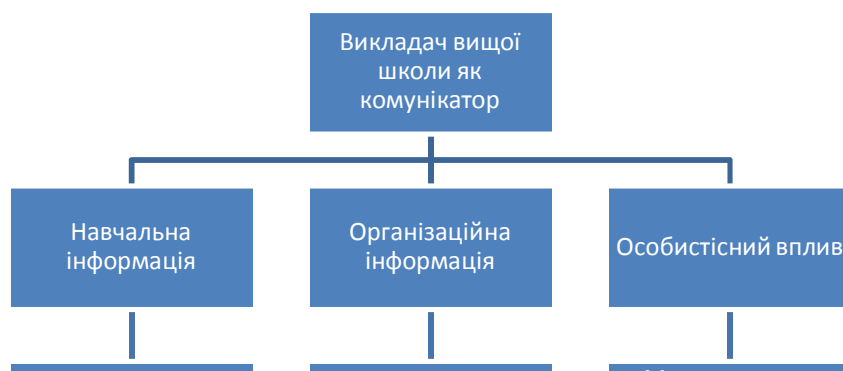

Рис. 1. Комунікаційні аспекти професійної діяльності викладача

Тому нами було виокремлено комунікативні вміння, сукупність яких охоплює володіння викладачем вербальними та невербальними засобами комунікації, володіння засобами документної та електронної комунікації. Також до системи комунікативних умінь, що описують комунікативну компетенцію, зараховано уміння, необхідні викладачеві для наукової та організаційної комунікації.

Для опису вербального (мовленнєвого) компоненту було виокремлено такі комунікативні вміння: говорити ясно, стисло, виразно; висловлювати думки письмово; слухати і сприймати інформацію; викликати інтерес у слухачів засобами мовлення; варіювати в разі необхідності текст викладу або пояснення навчального матеріалу.

Вважаємо, що найкраще невербальний компонент комунікативної діяльності викладача представляють такі вміння: вміння розуміти значення жестів, поз; визначати за мімікою стан студента, який сприймає інформацію; сприймати інтонацію; передавати інформацію жестами, позою; передавати інформацію за допомогою пантоміміки; передавати інформацію інтонацією; вміння обрати потрібну позицію та дистанцію для ефективної комунікації.

Здійснюючи навчальну та методичну діяльність, викладач вищої школи має володіти засобами документної комунікації, а це означає, що він повинен: вміти швидко проглядати тексти, аналізувати їх зміст; вміти читати графіки,

схеми, креслення; вміти представити інформацію в текстовому вигляді (план, тези, конспект, текстова основа електронного підручника); вміти представити інформацію у вигляді графіка, схеми, креслення; вміти представити інформацію у вигляді інструкцій, настанов, методичних рекомендацій.

Поряд з документною формою комунікації викладач сучасної вищої школи має вміти використовувати засоби електронної комунікації, тобто використовувати мультимедійні засоби для презентації навчальної інформації; вміти використовувати електронну пошту, чат у навчальному процесі; написати і відправити електронний лист; оцінити ефективність інформаційного пошуку.

Оскільки викладач для студентів є представником певного підрозділу вищого навчального закладу, вимога стосовно володіння ним засобами організаційної комунікації є незаперечною. Отже, він повинен: формувати інформаційні повідомлення для студентів щодо цілей, термінів, форм звітності за виконання певних навчальних завдань різного типу (тестів, контрольних, колоквиумів, співбесід тощо); визначати грамотно обсяг пропонованої навчальної інформації; оптимально використовувати простір спілкування для організації ефективної комунікації студентів; використовувати необхідну інформацію в різній формі (вербальній, документній, електронній) для організації навчально-пізнавальної діяльності студентів; спрямовувати студентів на добір, аналіз, порівняння, класифікацію інформації, використовуючи різні джерела інформації (бібліотеку, книгу, словник, довідник, комп'ютерну базу даних, електронний документ, пошук в Інтернеті з використанням пошукових систем).

Комунікація є невід'ємним елементом наукової діяльності викладача вищого навчального закладу. Важливими для цього аспекту професійної діяльності є такі комунікативні вміння: вміти викласти результати наукового пошуку у вигляді тез, статті; вміти підготувати виступ за результатами наукової діяльності; представити доповідь на конференції в стендовій формі; вміти опонувати тій чи іншій позиції колег та дискутувати з ними стосовно наукових проблем.

У ході експериментальної роботи рівень сформованості комунікативних умінь визначався нами за 5-рівневою шкалою: «добре вмію» (5); «вмію» (4); «швидше не вмію, ніж умію» (3); «не зовсім добре вмію» (2); «не вмію» (1).

Результати самооцінки студентами рівня сформованості комунікативної компетенції за виділеними комунікативними вміннями на початку експерименту і в кінці його порівнювалися з оцінками експертів. Для

обчислень була використана формула:

$$Z = (4 \cdot n_1 + 3 \cdot n_2 + 2 \cdot n_3 + 1 \cdot n_4 + 0 \cdot n_5) : n,$$

де n – загальна кількість відповідей;

n_1 – кількість відповідей «добре вмію» (відповідно 4 бали);

n_2 – кількість відповідей «умію» (3 бали)

n_3 – кількість відповідей «не зовсім добре вмію» (2 бали);

n_4 – кількість відповідей не «швидше не умію, чим умію» (1 бали);

n_5 – кількість відповідей «не вмію» (0 балів).

Дослідження виявило, що спостерігалася певна різниця між рівнем самооцінок студентів та оцінками експертів, вона була більшою на початку експерименту і суттєво знизилася наприкінці його. Вважаємо, що цьому сприяло формування критичного і відповідального ставлення магістрантів до якості власної викладацької роботи.

Зважаючи на складність вирішення зазначеної проблеми, вважаємо, що інтенсифікувати професійну педагогічну підготовку викладача вищої школи в умовах магістратури можна лише за умов персоніфікованого підходу до особистості магістранта, ураховуючи рівень розвитку умінь використання різних засобів комунікації. Подальші розвідки будуть спрямовані на розробку технологічної основи персоніфікованого підходу до формування комунікативної компетенції майбутніх викладачів вищої школи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Астахова Е. В. Кадровый корпус высшей школы Украины : метаморфозы развития : [монография] / Астахова Е. В. – Харьков : изд-во НУА, 2006. – 187 с.
2. Щодо нормативно-методичного забезпечення розроблення галузевих стандартів вищої освіти : лист МОН України від 31.07.2008 N 1/9-484 – [за заг. ред. В. Д. Шинкарука; укладачі : Я. Я. Болюбаш, К. М. Левківський, В. Л. Гуло, Л. О. Котоловець, Н. І. Тимошенко]. – К., 2008.
3. Durand, T. Strategizing innovation: competence analysis in assessing strategic change / Durand, T. // Competence-Based Strategic Management. – Chichester, 1997, Wiley, A. Heene & R. Sanchez (eds).
4. Кічук Н. В. Творча особистість майбутнього фахівця як предмет сучасних педагогічних досліджень / Н. В. Кічук // Актуальні проблеми сучасної

- науки – 2008 : матер. Міжн. наук.-прак. конф. – Вінниця, 2008. – С. 155–158.
5. Кічук Н. В. Індивідуальна траєкторія становлення фахівця: деякі аспекти проблеми / Н. В. Кічук // Особистісно-орієнтований потенціал педагогіки В. Сухомлинського : матер. Міжвуз. наук.-прак. конф. – Кам'янець-Подільський, 2008. – С. 105–109.
 6. Бодалев А. А. Личность и общение / А. А. Бодалев. – М. : Педагогика, 1983. – 272 с.
 7. Професійна підготовка майбутнього вчителя до педагогічної діяльності : [монографія] / Дубасенюк О. А., Семенюк Т. В., Антонова О. Є. – Житомир : Житомирський держ. пед. ун-т., 2003. – 192 с.